

ליקוטי הערות בדברי הרמב"ן עה"ת

יום ה' לש"ק פ' משפטים, תשפ"ג

ביסוד חיוב מזונות של בני ביתו של העבד

1. שמות פרק כ"א

(ב) כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם: (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: (ד) אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו:

רש"י (כא:ג)

ויצאה אשתו עמו - וכי מי הכניסה שתצא, אלא מגיד הכתוב, שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו:

רמב"ן (שם)

ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשה ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל, כי חמלה התורה על האשה והבנים שחיהם תלויין להם מנגד מצפים לידי הבעל, ועתה שנמכר יאבדו בצרתם, ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו. ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד, יקח מעשה ידיהם כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס, וזהו לשון ויצאה אשתו "עמו", כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדניו, שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותיהם, אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה, וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא בקטן בזמן שהאב מצוה או נוהג לזון אותם. וכן פירש רש"י במס' קדושין (כב א ד"ה דלאו):

וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימות בצערו בהיות עמלו בבית נכרי, ובניו ואשתו יהיו נעזבים. ואף על פי שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה,¹ כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות (מט א), אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם. וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות...

2. חידושי הריטב"א, קידושין ד.

אי אשמעינן מעשה ידיה משום דקא מיתזנא מיניה. תמיהא מילתא היכי אפשר לומר דמעשה ידיה תחת מזונות הא אם לא רצה לזונה הרשות בידו ואפילו הכי העדפתה שלו, ואיכא למימר דהכי קאמרינן דרחמנא זכי לאביה מעשה ידיה משום שירדה תורה לסוף דעתן של בריות ודרך האב לזון את בתו מסתמא, ואף על גב דלא חייביה במזונותיה מכל מקום מפני שכן דרכו זיכה לו מעשה ידיה כולם בין כשזן אותה בין העדפתה [נ"א: בין כולם כשזן אותה בין העדפתה], וכי מתזנא ממעשה ידיה חשבינן כאילו אמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך ולפיכך העדפתה שלו, מורי רבינו נר"ו.

הע' ביסוד העונשין שבתורה

3. שמות פרק כ"א

(יב) מכה איש ומת מות יומת: (יג) ונאשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמיית לך מקום אשר נגיס שמה: ס (יד) וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחני למות: ס (טו) ומכה אביו ואמו מות יומת: (טז) וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת: ס (יז) ומקלל אביו ואמו מות יומת: ס

רמב"ן (שם)

(טו) ומכה אביו ואמו מות יומת - כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק (סנהדרין פד ב), ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו, שגם הוא באותה מיתה, והפריש ממנו ומקלל אביו ואמו, מפני שהוא בסקילה, שנאמר בו אביו ואמו קלל דמיו בו (ויקרא כ ט), וכל מי שנאמר בו כלשון הזה הוא בסקילה (סנהדרין סו א), נלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בס (ויקרא כ ז). והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה, מפני שחטא הקללה מצוי יותר, שהכסיל כאשר יעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום, והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה ייסור גדול. או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' (שבועות לו א), והנה צריך להענישו על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם ה' אלהיו לפשע וחטא. והגאון רב סעדיה אמר כי הכניס דבר הגונב איש ביניהן, בעבור כי על הרוב הנגנבים הם קטנים ויגדלו במקום אחר ולא יכירו אבותם ויבא שיכום ויקללום, ולכן ראוי להעניש הגנב במיתה כהם, כי העונש הוא עליו:

4. גור אריה (שם)

¹ ע"י רמב"ן לעיל (כא:ט)

ליקוטי הערות בדברי הרמב"ן עה"ת

יום ה' לש"ק פ' משפטים, תשפ"ג

הרי אלו המיתות האמורות זו אחר זו, **לומר על חשיבות האדם שלא יהא קל בעיניו**, שתמצא אלו החומרות; שאם הרגו לגמרי חייב מיתה, **ולפעמים על חבורה בלבד** - כגון שהוא מכה אביו, ולפעמים אף בלא חבורה **רק שעשה מעשה** - שגנבו ומכרו, ולפעמים **בדבור לבד** - "מקלל אביו ואמו", ומכל מקום מזה ליכא למילף שאינו חייב דוקא בחבורה, דלא כתיב חבורה, שמא הכאה בלבד:

5. חזקוני (כא:ז)

ולכא למימר לכתוב רחמנא מקלל וכ"ש מכה דהא אין עונשין מן הדין. ועוד שאין מיתתן שוה אלא מכה בחנק ומקלל בסקילה. ומה שמצינו שמכה אביו נדון בחנק הקל ומקלל בסקילה, **לפי שקללה שייכא אפילו לגבי מעלה וכבוד אב ואם הוקש לכבוד הקדוש ברוך הוא**, אבל מכה לא שייך גבי הקדוש ברוך הוא. כמו ששנו רבותינו בקדושין נאמר מקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר איש איש כי יקלל אלהיו וגוי' השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת הקדוש ברוך הוא ובהכאה ודאי אי אפשר **וכן הדין מפני ששלשתן שותפים**.

6. פנים יפות (כא:ז)

לפי פשוטו הטעם שהחמירה התורה בקללה שהיא קלון יותר מהכאה, ובזה נראה טעם מ"ש התורה וגונב איש בין הכאה לקללה, ונדחקו בו מאוד המפרשים ונראה דעיקר הטעם וגונב ומכרו החמור יותר ממכהו עוד מעט וימיתוהו מפני גודל הקלון **במכירה כעבד**, כמשמעות הכתוב בפ' כי תצא [דברים כד, ז] כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מישראל והתעמר בו ומכרו, והיינו שביזה נפש ישראל שהוא כאחיו וחשוב כמוהו למכרו ממכרת עבד, והוא גרוע יותר הרבה ממכהו, וכמ"ש בקדושין דף כ"ח [ע"א] הקורא לחבירו עבד משמתין אותו, וכשעשה מעשה למכרו כעבד חייב מיתה, **וזהו עצמו ההפרש בין מכה אביו למקלל אביו**:

7. מורה נבוכים (ג:מא)

דע שככל שמינה של הפשיעה מוי יותר וקל יותר לביצוע, חייב העונש עליו להיות חמור יותר **כדי למונעו**. ואילו דבר שקורה לעתים נדירות עונשו קל יותר... **דע** שגודל העונש וחומרת הכאבתו או קטנותו והקלות לשאת אותו הם בהתחשב בארבעה דברים. הראשון חומרת הפשע. כי המעשים שנוצר מהם קלקול גדול עונשם חמור, והמעשים שנוצר מהם קלקול פשוט ומועט עונשם קל. השני **תדירות האירוע**. כי יש למונע בעונש חמור דבר הקורה לעתים תדירות יותר. ואילו עונש קל יספיק כדי למונע דבר הקורה לעתים רחוקות מכיוון שהוא קורה לעתים רחוקות. **השלישי** הוא חומרת ההתפתות לדבר. כי מדבר שהאדם מתפתה לעשותו – או מפני שהתאוה מרה אותו מאוד לעשותו, או מפני שהוא רגיל מאוד לעשותו, או מפני שקשה מאור לא לעשותו – הוא לא יימנע אלא אם כן צפוי לו דבר חמור. **הרביעי** הוא הקלות לבצע את המעשה הזה בהיחבא ובסתר, באופן שאחרים לא ירגישו בו. להרתיע מזה ניתן רק בעונש כבד וחמור.

בענין הגדרת קדושה בדעת הרמב"ן והרמב"ם

8. שמות פרק כ"ב, פס' ל'

וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשְׂרָפָה בְּשָׂדֵה טְרַפָּה לֹא תֹאכְלוּ לְפָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ

רמב"ן (שם)

ואנשי קדש תהיון לי - טעם הכתוב הזה, **כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המכוערים**. ועתה כשבא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר **ואנשי קדש תהיון לי**, שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו, ואין האסורין במאכלים רק טהרה בנפש, שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש, על כן אמר **ואנשי קודש תהיון לי**, כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש, לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים, וכך אמר (ויקרא יא מג - מד) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם, כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. והנה השרצים משקצין הנפש, והטרפה אין בה שקוץ, אבל יש בשמירה ממנה קדושה:

9. רמב"ם, הקדמה ליד החזקה

ספר חמישי: אכלול בו מצוות של ביאות אסורות ומצוות של מאכלות אסורות. **לפי שבשני עניינים האלו קדשנו המקום והבדילנו מן האומות, בעריות ובמאכלות אסורות**. ובשניהם נאמר ואבדיל אתכם מן העמים, אשר הבדלתי אתכם מן העמים. **וקראתי שם ספר זה ספר קדושה**:

10. שו"ת הרמב"ם, סימן רכ"ד (בלאו)

...יש שם איסור חמישי, לאומרם ז"ל קול באשה ערוה, ומכל שכן אם היא מזמרת. (וכבר) התבארה האמת במופת, והיא, **שהכוונה בנו, שנהיה גוי קדוש ולא יהיה לנו מעשה ולא דיבור אלא בשלמות או במה שמביא אל השלמות**, ולא שנעורר הכחות המונעים מן כל טוב, ולא שנפקיר (עצמנו) בהוללות ושחוק...